

4909, 4910
No. 1176
1790, 14.
S E L E C T A

E IVRE VARIO

C A P I T A

ILLVSTRIS IVRISCONSULTORVM ORDINIS

AVCTORITATE

PRAESIDE

IOSIA LVDOVICO ERNESTO

PÛTTMANNŌ

PRO OBTINENDIS

SVMMIS IN VTROQVE IVRE HONORIBVS

A. D. XXI. OCTOBR. MDCCXC

H. L. Q. C

PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVBMISSA

A

IVSTO CHRISTIANO GÛNTZLIO

ADVOCATO DRESDENSI

L I P S I A E

EX OFFICINA JACOBÆERIA

SEITE 1

CAPITULUM

DE ...

DE ...

DE ...

DE ...

DE ...

DE ...

DE ...

CAPVT I.

*Vtilitatis publicae et priuatae concertus, maximum
legislationis artificium.*

Qui de arte remp. bene administrandi, legesque bonas et
ciuibus salutare ferendi, praeclara multa proposuit,
omneque ante ipsum eodem in argumento versatos longo
post se interuallo reliquit, CAIETANVS FILANGIERIVS,
Eques nuper Neapolitanus a), principio statim operis sui prae-
stantissimi omnibusque laudibus superioris (*Lib. I. c. 12.*) mo-
nuit, totius legislationis cardinem in eo maxime verti, vt
priuata vtilitas coniungatur et in ordinem quasi redigatur
cum publica. Quod cum primum legerem, subobscurum
mihi fereque paradoxon esse videbatur, quippe qui saepius
intellexeram, vsu, omnium rerum magistrum, haud raro
ab hoc praecepto recedere, multaque singulorum ciuium
vtilitati etsi aduersa, nihilominus reip. salutaria, eamque ob
causam illi praeferenda existimari. Quid, quod non modo
veteres apud scriptores b) saepenumero videram haecce
proponi

a) De cuius vita vid. *Elogio del Cavaliere Filangieri, Neapoli 1789* item-
que Gedächtnisschrift auf den Ritter GAETANO FILANGIERI,
von Don. DONATO TOMMASI, a. d. Italienischen überfetzt von
M. FRIEDRICH MÜNTER, Anspach 1790. 8.

b) E. g. apud CAESAREM *de B. G. VII, 14.*

proponi regulam, salutis publicae causa rei familiaris com-
moda esse negligenda, sed vel ipsis in legibus, e. g. l. 3. C. de
primipil. eandem inculcari memineram c). Enimuero, re
adcuratius considerata, FILANGIERIVM hac certe parte ni-
hil noui dixisse, sed tantummodo praeceptum a veteribus
quasi per manus traditum repetiisse intellexi. Quid enim?
Nonne idem iam suggestit CICERO de Off. III, 2. *Vnum debet
esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas vniuscuiusque et
vniuersorum, quam si ad se quisque rapiat, dissoluetur omnis
humana consortio, itemque cap. 8. Ea lege natus es, ut utili-
tas tua communis utilitas sit, vicissimque communis utilitas tua
sit, nec non cap. 17. Potest autem, quod inutile reip. sit, id
cuiquam ciui utile esse?* Ex recentioribus praeter FILANGIE-
RIVM eidem sententiae subscribunt HELVETIVS in egre-
gio de ingenio opere II, 22. et Abbas RAYNALIVS in libro,
Pictura s. Imago Europae inscripto p. 7. Neque profecto
summa sine ratione viri docti ita sentiunt. Cum enim, vt
iam alii ostenderunt, utilitas omnium actionum humanarum
finis ac regula sit, ideoque nihil libenter faciant homines,
quod suae aduersari utilitati existimant, quid quaeso ad ciues
in officio continendos aptius erit et efficacius, quam persua-
sio, quaecunq; ipsis praescribuntur, sua cum utilitate omni
ex parte conuenire? Quid magis eosdem abstinebit a malefi-
ciis, quam si illis persuadeas, delicta non ideo mala esse, quia
legibus vetantur, sed ideo legibus vetari, quia per se mala
veraeque illorum utilitati contraria sunt? Praeclare HELVE-
TIVS l. c. *Si suam quisque salutem inclusam in salute publica d)*
*esse viderit, non erunt facinorosi, nisi stulti, omnesque sana
ratione praediti sua sponte virtutem colent. Quam bene cum
genere ageretur humano, si, quod nunc pauci propter me-
tum*

e) Verba l. sunt *Publica utilitas praeferranda est priuatorum contractibus.*

d) Ita fere CIC. pro Repe Deiotar. c. 4.

tum faciunt, omnes verae, non opinatae, suae utilitatis causa a se ipsis facerent? Nolo hic repetere, quae de timore, haud diuturno officii magistro, dudum alii in medium protulerunt. Non possum tamen silentio praeterire, quod in eandem sententiam CICERO scribit de Off. II, 7. *Malus est custos diuturnitatis metus, nec non Paradox. V, 1. Quid est enim libertas? Potestas viuendi, ut velis. Quis igitur viuunt, ut vult, nisi qui recta sequitur, qui gaudet officio, cui viuendi via considerata atque prouisa est? qui legibus quidem non propter metum parer, sed eas sequitur atque colit, quia id salutare maxime esse iudicat.* Nae enim, ut CLAUDIANVS XX, 50. ait, omne futurum, sicque etiam poena,

*Despicitur, suadentque breuem praesentia fructum,
Et ruit in vetitum damni secunda libido,
Dum mora supplicii lucro, serumque, quod instat,
Creditur.* — — — — —

Maneat igitur hoc, vtilitatem publicam nunquam a priuata, nec priuatam a publica separandam, sed vtramque, quantum eius fieri possit, in concentum redigendam esse.

Sed facilius, inquis, hoc dici, quam reapse fieri aut effici potest. Equidem etfi difficile id esse haud nego, propterea quod, ut CICERO ait, vtilitatis specie in rep. saepissime peccatur, nequaquam tamen id inter ea, quae fieri plane nequeunt, retulerim, persuasus, difficultates omnes, modo rem recte instituas, superari feliciter posse. Optime autem hoc procedet, si, cum qui imperant, tum qui parent, vtilitatem veram ab opinata, seu a specie vtilitatis, recte distinguere didicerint. Ac imperantes quidem, ut est apud STOBÆVM, maxime haec tria meminisse oportet, scilicet primo hominibus, deinde secundum leges, et denique non semper se imperare. Si omnes, qui vnquam ad clauum federunt,

sibi hoc dictum existimassent, quot quaeso infortuniis, quot miseriis, quot funestissimis bellis carere gens humana potuisset? Sapienter CICERO ad Att. VIII, 2. *Vt gubernatori curfus secundus, medico salus, imperatori victoria, sic moderatori reip. beata ciuium vita proposita est, vt opibus firma, copiis locuples, gloria ampla, virtute honesta sit.* Huius enim operis, maximi inter homines atque optimi, illum esse perfectorem volo, idemque ad Quint. frat. Ep. I. *Ac mihi quidem videntur hic omnia esse referenda iis, qui praesunt aliis, vt ii, qui erunt eorum in imperio, sint quam beatissimi, nec non* AMM. MARCELLINVS XXIX, 2. *Imperium est cura salutis alienae; idque non modo ad pacem, sed etiam ad bellum quod attinet. Ac bellum quidem (si scilicet bello opus sit) ita suscipient, vt nihil aliud, nisi pax quaesita videatur e).* Eleganter TRAIANO suo PLINIUS in Panegy. c. 6. *Non times bella, nec prouocas, itemque* AVGVSTVS apud AVR. VICTOR. in Epit. cap. I. *lactantis est ingenii et leuissimi, ardore triumphandi et ob lauream coronam, i. e. folia infructuosa, per incertos euentus certaminum securitatem ciuium in discrimen praecipitare. — Armaque, nisi maioris emolumentis causa, nequaquam mouenda, ne compendio tenui, iactura graui, petita victoria similis sit hamo aureo piscantibus, cuius abrupti amissique detrimentum nullo capturae lucro pensari potest.* SELIMVM II. Turcarum quondam Imp. ferunt, non alia de causa bellum Venetis intulisse, quam vt Cyprum, cuius vinum maximopere collaudari audiuerat, illis eriperet; et quot non alia eiusmodi proferri possent exempla, si superiorum memoriam

e) *Bella, ait CIC. de Off. I, 12. suscipienda sunt eam ob causam, vt sine iniuria in pace viuatur, verissimeque* METELLVS apud SALLVSTIVM de B. I. cap. 33. *Omne bellum sumi facile, ceterum aegerime definire: non in eiusdem potestate initium eius et finem esse: incipere cuius etiam ignaui licere; deponi, cum victores velint.* Quot autem non solum dominandi lubidinem belli causam habuere?

moriam temporum replicare fastosque mundi euoluere volupe esset f).

Præcipue autem pacis tempore ita bonus regnabit princeps, ut priuatus ipse regi se velit g). Tributa vectigaliaque non nisi quatenus necesse est ciuiumque patiuntur vires, exiget, satius existimans, aurum habentibus, quam auro ipsi imperare. Eleganter dixit, nescio quis, tributa a ciuibus soluenda similia esse debere humoribus, qui pedetentim a radiis solis in altum trahuntur, post autem aliquanto per pluuiam frugiferam leniter in terram recidunt. Nec male alius populum cum corporis humani pedibus comparauit, quibus titubantibus corpus ipsum recte valere haud possit. Quod si iam ad ipsas, quibus ciues obsequium præstare debent, leges perueniamus, id maxime bonus cauebit princeps, ne ciuium libertatem magis, quam necesse est, salusque publica exigit, restringat h), animoque semper infixum teneat, nec pulchrum esse, nec gloriosum, imperare seruis, qui nihil ex animi sui sententia facere possint, sed omnia ad præscriptum agere necesse habeant. Male in historia audit CLAVDIUS Imp. quippe de quo SVETONIVS in *vita eius c. 16.* *Fuerunt et illa in censura eius notabilia, — quod vno die XX. edicta proposuit.* Sane nimia legum, sibi sæpe contrariarum, ex multitudine, quas ne perfectissimus quidem Ictus, nedum indo-

A 3

ctus

- f) CAESAREM, CLEOPATRAE adductum amore, bellum haud necessarium suscepisse, nonnulli olim dixere. PLVTARCHVS in *Caes. inter eius vitas parallelas Vol. IV. p. 151.* edit. quae Londini 1723. prod.
- g) Ita de ANTONINO PII CAPITOLINVS in *vit. eius c. 6.* *Imperatorium fastigium ad summam deducit ciuilitatem, Senatuique deseruit tantum, quantum, cum priuatus esset, deserui sibi ab alio principe optaret.*
- h) *Durum enim, inquit SENECA Troad. v. 907. et iniustum, et graue est, seruitia ferre.*

Etus et a foro alienus in numerato habere omnes queat, non potest non summa iuris oriri incertitudo, qua quidem nihil reip. perniciosius est. Sed nec eiusmodi iuuant leges, quae mere sunt arbitrariae, et a naturali ratione nimis deflectunt, vt iam monuit PLATO in *Gorgia*, Vol. IV. p. 81. edit. Bignoninae, anno 1783. in lucem emiss. *At si quis praestantis naturae vir exsurgat, ac litteras, fascinoes, incantationesque huiusmodi uestras pessumdans atque discindens, legesque omnes, quae desciunt a natura, subuertens et conculcans, ceteris dominetur, in eo iam naturae ipsius ius effulgeret.* Miserratio saepe subiit animum meum, quoties inielexi, leges nonnullis locis ex ciuibus, hominibus libere natis, facere seruos, quibus nec caput, nec pedes mouere, nisi ex praescripto, fas sit. Sed cum de legibus ciuium libertatem nimis restringentibus Praefes huius diff. iam alibi (*in Opusc. iur. crim. p. 336. sq.*) vberius exposuerit, actum non agam, nec cramben recoctam lectoribus apponam.

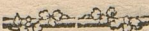
Multum autem ad leges sanctius seruandas faciet, si princeps, legibus ciuilibus etsi solutus, nihilominus ipse iis sponte sese submittat. Verissime SIDONIUS APOLLINAR. *Carm. V. 557.*

— — — Tum cetera paret
Turba libens, seruit propriis cum legibus auctor,

vereque imperatoria vox est D. SEVERI ET ANTONINI, quae legitur in §. 8. I. *Quib. mod. test. inf. Licet legibus solui simus, attamen legibus viuimus.* Quid, quod pulchrum habebitur et gloriosum, si princeps causis in controuersis coram curiis a se ipso constitutis experiatur, quod in LVDOVICO XIV. Galliae quondam rege, merito hocce laudatur epigrammate i).

Regem

i) Quod legitur in I. C. VAN WACHENDORF *Triad. diff. (Trai. ad Rb. 1730) p. 187.*

Regem inter populumque ingens de diuite fundo
 Lis erat; euentus vrbs male tuta timet.
 Scinduntur varii studia in contraria Patres;
 Rex propria, semet iudice, lite cadit.
 Vinci dum voluit, potuit dum vincere, Patrem
 Se populi, Regem se probat esse sui.

Praeclara etiam laus est, quam in TRAIANVM confert PLI-
 NIVS Paneg. c. 36. *Quae praecipua tua gloria est, saepius vin-
 citur fiscus, cuius mala causa nunquam est, nisi sub bono prin-
 cipe.*

Neque vero securitati tantum et tranquillitati, sed felici-
 citati etiam ciuium a principe prospiciendum est, quod opti-
 me fiet, si ipsis occasio, qua ditescere fortunasque suas au-
 gere queant, suppeditetur, omniaque impedimenta e medio
 tollantur ac remoueantur. Quam in rem audire iuuabit
 BALTH. BRANCHIVM in *disc. polit. de rat. ditand. ciuitat.*
 qui legitur in eius *Obs. ad I. R. decad. II. p. 66.* *Inter modos
 ditandae ciuitatis hoc maxime pertinet, si princeps operam det,
 vt exterorum opes in terras suas inuebantur, nec ciuis vllus
 patrias opes euebere cupiat. Id autem obtinebit, si artes ita
 augeri et excoli curet, vt rudes materiae, vili pretio inuectae,
 arte pretiosae factae, rursus euebantur; si scientias ita pro-
 moueat, vt earum addiscendarum causa diuites peregrini inui-
 tentur; si denique ditiones suas vsquequaue amoenissimas, li-
 bertate summa lasciuentes, ac sanctissima iustitiae obseruatio-
 ne tam tutas efficiat, vt peregrini opes suas eo comportare, ibi-
 que amoenam, placidam ac tutam vitam, frustra alibi quaer-
 endam, transigere maximopere optent. Praecipua inter com-
 merciorum (quorum ope ciuitas maxime efflorescit) impe-
 dimenta haud iniuria referuntur *monopolia*, vitpote quibus
 pauci multorum cum incommodo ac detrimento ditescunt,
 fisco*

fisco autem non nisi temporaria opinataque adfertur vtilitas, quod iam veteres animaduenterunt Impp. ceu patet ex *l. vii. C. de monopol. qua de lege erudita exstat* CAR. ERSKINE diff. *Rom. 1783. typis excusa k).*

Fere praeteriissem curam a principe ciuibus etiam egenis impendendam, quæ tamen minime praetereunda est. Hi quidem aut opus facere adhuc possunt, sed faciendi carent occasione s. copia, aut tam debiles sunt atque infirmi, vt laboribus vacare, eoque vitam tolerare amplius nequeant. Illis, ne nihil agendo male agere discant, occasio opus aliquod faciendi suppeditanda, quod in prouincia, vbi artes, commercia, et opificia vigent, haud difficile erit; hi autem, ne mendicare cogantur, publicis sumtibus alendi sunt, quam in rem legi omnino meretur egregia IO. MACFARLANI super egestate eiusque causis atque remediis disquisitio, a Cel. GARVIO in linguam vernaculam versa l).

Sed restat altera huius scriptionis pars, ad vtilitatem publicam a ciuibus promouendam pertinens. Sunt sane multi, ne dicam plerique, in falsa hac persuasione, vt sibi solis se viuere nihilque reip. debere opinentur; vnde non potest non fieri, vt non modo de libertate admodum peruerse sentiant, sed

k) Praeclare CICERO *de Off. I. 25. Omnino, qui reip. praefuturi sunt, duo Platonis praecepta teneant: vnum, vt vtilitatem ciuium sic tueantur, vt quicquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum suorum; alterum, vt totum corpus reip. curent, nec, dum partem aliquam tuentur, reliquas deserant. Vt enim tutela, sic procuratio reip. ad vtilitatem eorum, qui commisi sunt, non ad eorum, quibus commisi, gerenda est. Qui autem parti ciuium consulunt, partem negligunt, rem perniciosissimam in ciuitatem inducunt, seditionem atque discordiam.*

l) Vid. I. MACFARLAN'S Untersuchungen über die Armuth, die Ursachen derselben, und die Mittel, ihr abzuhelfen, a. d. Engl. übersetzt, und mit einigen Anmerk. und Zusatz. begleitet von C. GARVE, Leipz. 1785. vna cum append. Conf. etiam Abbatis COYERII Neue Bemerkungen über England pag. 37.

sed onera etiam publica studiose defugiant, omniaque, quantum fieri possit, ad se rapere studeant. Ego vero plane persuasus sum, eos, qui ita sentiunt itaque vitam instituunt, speciem utilitatis vera cum utilitate confundere, dataque veluti opera aduersus sua commoda stare. Verissime CICERO de Off. I, 7. *Homines hominum causa sunt generati, ut ipsi inter se aliis alii prodesse possint; fierique non potest, quin is, qui ipse nemini opitulatur, vicissim ab aliis frustra opem atque auxilium expectet. Nec vera hominum in ciuitatem congregatorum libertas in facultate faciendi omnia, quae velis, sed in eo potius, ut legibus quisque pareat, iusteque viuat atque honeste, consistit m). Nae, ut exempla vel nouissima docent, miserrime viuunt, vbi*

*Procax libertas ciuitatem miscuit,
Frenumque soluit pristinum licentia.*

Actum est, ilicet; quando cuiuis impune licet peccare, nemoque necesse habet timere ultorem gladium, qui demum retinere in officio potest homines facinorosos.

Tributa aequa et necessaria soluere nemo bonus detrectauerit, quippe qui meminit, principis sese gaudere tutela, eiusque opera securum se viuere a malorum assaultibus; postremo, hac lege se ciuitati nomen dedisse, ut ad communem utilitatem aliquid conferat, nec suis tantum commodis, sed salutem etiam communi inseruiat. Quam minime autem tributorum vectigaliumque solutionem detrectare decet viros doctos et eruditos, praecipue philosophos, ceu iam mouit VLPIANVS in l. 8. §. 4. D. de vacat. Philosophis, qui se frequen-

m) Eleganter C I C. pro Cluent. c. 53. *Legum idcirco omnes serui sumus, ut liberi esse possimus.* Conf. I. C. RVCKERI Or. de libertatis praesidio, iure ciuili, in eius Opusc. L. B. 1749. edit. pag. 334.

*frequentes atque utiles per eandem studiorum sectam contendentibus praebent, turēlas, item munera sordida corporalia remitti placuit: non ea, quae sumtibus expediuntur. Etenim vere philosophantes pecuniam contemnunt, cuius retinendae cupidine sectam adseuerationem detegunt. Nae vehementer errant, qui, dum omnia ad suum duntaxat referunt commodum, nihilque aliorum aut reip. causa faciunt, veram suam promouere utilitatem opinantur. Quod enim tu aliis feceris, tibi facient vicissim, nec facile quisquam eius inseruiet commodis, a quo se ipsum aut contemni aut negligi intelligit. Omne hoc, inquit SENECA Ep. 95. quod vides, quo diuina atque humana conclusa sunt, vnum est: membra sumus corporis magni: natura nos cognatos edidit, cum ex iisdem et in eadem gigneret. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat: *Mibimet ipsi profum, cum aliis inseruio aut reip.**

Sed vt in eo, vnde exorsa est, finiat oratio, maneat hoc, eam demum felicem esse remp. in qua et imperans ciuium causa se imperare meminit, et ciues nihil, quod non publice etiam profit, sibi vere prodesse existimant, nec vnquam villas, signa, tabulas suas pluris, quam remp. faciunt. Finio iam, etsi non verbis, sententia tamen RISBEEKI n) sane quam verissima et optima: Princeps non potest melius suis studere commodis, quam si voluntatem suam tanquam summam votorum omnium, aut maioris saltem partis ciuium suorum consideret. Veram utilitatis principis parentiumque pugnam ne cogitando quidem fingere licet. Nam, si recte rem aestimes, non nisi errori falsaeque debetur persuasioni.

n) In libro, qui inscribitur Briefe eines reisenden Franzosen über Deutschland, P. I. p. 317. Malam reip. administrationem non modo inertiae ciuium, sed haud raro scelerum etiam causam esse, innumeris constat exemplis, quibus noua nuper nonnulla addidit I. H. BARTELS in d. Briefen über Calabrien und Sizilien, P. I. p. 173 et 176.

fioni. Nec facilius princeps amorem ciuium sibi conciliauerit, quam iisdem persuadendo, ipsorum salutem finem ac regulam suae esse legislationis aequae ac administrationis, quod reapse etiam esse debet, nisi suis ipse aduersari commodis velit. Verbo: utilitas sanctissimum est, quo homines inter se colligantur, vinculum, nec aliunde, quam a recta eius aestimatione, pendet hominum salus.

CAPVT II.

De delictis, quae consuetudine excusantur.

Saepe numero ex commentariis s. actis iudicialibus, super criminum causis concinnari solitis, quorum profecto largissima in foro seges est, perspexi, inter excusationes, quas fontes suis praetexere solent maleficiis, hanc etiam fuisse, vt dicerent, aliena secutos se esse exempla, nihilque fecisse, quod non quotidie fieri multis ab aliis intellexissent; rogatos autem, annon id ipsum, quod fecissent, legibus prohibitum esse nouissent? respondisse, aliorum idem facientium impunitate in eam se deductos esse opinionem, vt leges illas non amplius valere, sed dudum antiquatas esse existimarent. Ita cum nuper mulier quaedam, recens vxor facta, festinati s. vt vulgo loquuntur, anticipati concubitus insimularetur, ideoque a iudice interrogaretur, factum quidem absque difficultate confitebatur, sed hac utebatur excusatione, plures sese habere sorores, quae ante se idem fecissent, quarumque nulla ideo in quaestionem incidisset, nedum poenam peperisset.

diffet a). Alia nimirum ob cultum vestitumque conditioni suae ex praescripto legis vestiariae b) haud conuenientem, in quaestionem vocata, re haudquaquam negata, vicissim ex iudice quaerebat, hodiene demum oculis uti inciperet, eundemque cultum atque vestitum antea in aliis suae conditionis mulieribus haud conspexisset? Equidem sententiam rogatus, generatim, quatenus delicta consuetudine aliorumque impunitate exculentur, cogitare, paulloque accuratius eam in rem inquirere coepi, cuius disquisitionis summam in praesenti vobiscum L. B. bona gratia vestra communicare constitui.

Ac principio quidem monere iuuabit, consuetudinis verbo nos haudquaquam hic intelligere prauos mores, quos ipsi pedetentim contraxere rei, propterea quod culpa propria nemini debet patrocinari, nedum delicti veniam alicui conciliare. Ita vidi, nonneminem, cuius nomen propter verba impia sparsaque conuicia delatum fuerat, hocce vii obtentu, malo hoc more a puero se vsum esse, ut, quid diceret, nihil pensi haberet. Mulier quaedam, furta XXIV. confessa interrogataque, quid tandem esset, quod toties recto a tramite deflexisset, nihil aliud dicebat, nisi hoc, a prima etate malam hanc sibi adhaerere consuetudinem, ut, si furandi adsit occasio, manus abstinere haud possit, sed haec, ipsa etiam inuita, vltro sese moueant rebusque alienis inhaerescant, itaque furari iam ex consuetudine in naturam sibi vertisse. Quis autem eiusmodi ineptas admittet excusationes, quae si locum inuenire deberent, nihil tam scelestum esset tamque

a) Legerat fortasse Penelope illa Cel. FISCHERI Commentat. *de noctibus exploratoriis puellarum rusticarum in Germ.* quae Berolini 1780. lingua vernacula prod. *De anticipato concubitu* valde ieiuna existat H. BODINI diff. Halae 1701. typis excusa.

b) Der Kursächf. Kleiderordnung d. a. 1750. in S. C. A. T. I. p. 749.

tamque nefarium, quod praetextum aliquem inuenire facile haud posset?

Sermo igitur hic nobis est de consuetudine aliorum, prauisque moribus publicis, quippe a quibus haud raro vel optimae vincuntur leges; qua de re iam questus est PLAVTUS *Trin. IV, 3. 30.*

*Mores leges perduxerunt iam in suam potestatem,
Magis queis sunt obnoxiosi, quam parentes liberis.
Eae miserae etiam ad parietem sunt fixae clauis ferreis,
Vbi malos mores affigi nimio fuerat aequius.*

Quantum vtramque in partem, qua bonam, qua malam, valeant exempla, sciunt omnes, qui vel leuiter in vitas hominum inspiciunt. Serpunt quippe vitia, et in proximum quemque transfiliunt, contactuque nocent. Mollissime suadetur exemplis, cumque maxima hominum pars lubentius ad mala, quam ad honesta legibusque consentanea feratur, dici vix potest, quam facile exempla etiam pessima suos inueniant imitatores. Sunt enim multi in imitando adeo seruum pecus, vt, si quid ab aliis fieri videant, illico inde exemplum sumant, quo facere sibi licere id, quod alii fecerunt, putent, cumque *Chaerea Terentiano* dicant:

— *Quia consimilem luserat*

*Iam olim ille ludum, impendio magis animus gaudebat mihi.
Ego bonuncio hoc non facerem? — —*

Verissime *SENECA de Clem. I, 22. Facit consuetudinem peccandi multitudo peccantium, idemque de Ben. III, 16. Pudorem rei tollet multitudo peccantium, et desinet esse probri loco commune maledictum. Numquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles feminae non consulum numero, sed maritorum annos suos computant, et exeunt matronii*

monii caussa, nubunt repudii? Tam diu istud timebatur, quam diu rarum erat. Quia vero nulla sine diuortio acta sunt, quod saepe audiebant, facere didicerunt.

Haud minus notum est, maximam peccandi illecebram spem esse impunitatis, nullumque improbis et audacibus fortius ad malefaciendum calcar esse, quam si videant, poenam abfuisse et licentiam consecutam esse. Spes, inquit SYMMACHVS Ep. III, 7. saepe alitur exemplis, et placiturum esse praesumimus, quod aliis iam placuisse gaudemus, idemque X, 51. Moribus scaeuus familiare atque cognatum est, armare spiritus impunitatis exemplo. Cur enim secundum desperet effugium, qui laqueos criminis prioris euasit?

Quid igitur mirum, inquit homines maleferiati, si nos quoque viam ab aliis iam iam calcatam iniuimus, nosque a torrente quasi abripi passi sumus? Pulchra, ita siue felix! oratio, hominibusque, nihil nisi externam hominis speciem habentibus, dignissima. Quasi scilicet non QUINTILIANVS I, 5. iam monuisset: Si ex eo, quod plures faciunt, consuetudo nomen accipiat, periculosissimum dabit praeceptum, non orationi modo, sed, quod magis est, vitae. Quasi non in l. 39. D. de Leg. iam CELSVS praecepisset: Quod non ratione introductum, sed errore primum, deinde consuetudine obtentum est, in aliis similibus non obtinet. Iam cum, vt CICERO ad Diu. VII, 32. ait, tanta in vrbe sit faex, vt nihil tam auiduogov sit, quod non alicui venustum esse videatur, probe tenere oportet omnes, quod Dist. XI. 4. sapienter perscriptum est: Prauus usus legem et rationem vincere non potest c).

Itane vero, inquis, nullam plane vim ad leuandam delictorum poenam habet consuetudo fontiumque, antea qui fuerunt,

c) Facit huc etiam l. 2. C. quae sit long. consu. Consuetudinis ususque longaeui non vltis auctoritas est, verum non usque adeo sui valitura momento, vt aut rationem vincat, aut legem.

fuerunt, impunitas? Nec hoc ego dixerim. Habet certe interdum, certisque sub conditionibus, in quibus breuiter enarrandis nunc cum maxime verlabor.

Ac primum quidem inter maleficia legibus naturalibus contraria, eaque, quae non nisi lege ciuitatis prohibita sunt, distinguere conuenit d). Sana enim docet ratio, id, quod iure naturali s. lege cordibus hominum inscripta interdictum est, nulla consuetudine contraria iustum et aequum fieri posse. Profecto haec praecepta: *haud moechaberis, haud furaberis*, ita comparata sunt, vt nullo a homine, sana ratione praedito, ignorentur, nullaque lege aut more ciuitatis deleri mutariue possint. Quamuis igitur quotidie a quam pluribus contra ea peccetur, nae tamen frustra esset, qui in eiusmodi delictis aliorum exemplo sese defendere auderet. Quin, cum hoc ius ipsa natura omnes homines docuerit, legibus ciuilibus eam in rem ne opus quidem est, sed locum hic inuenit illud PROPERTII IV, 12. 47.

*Mi natura dedit leges a sanguine ductas,
Nec possum melior iudicis esse metu.*

Quodsi persuaderi homines sibi paterentur, quaelibet scelera atque flagitia verae ipsorum vtilitati quam maxime contraria esse, sane paucissimi inuenirentur, qui recto a tramite deflecterent, idque, quod ipsis vtile esset ac salutare, negligerent. Errant profecto, magnopere errant, qui solum poenarum

d) Ita inter probra sua natura, factaque non nisi more ciuitatis turpia distinguit CIC. de Off. Lib. III. c. 17. nec non VLPIANVS in l. 42. D. de V. S. Probra quaedam natura turpia sunt, quaedam ciuilitate et quasi more ciuitatis: vt puta furtum, adulterium, natura turpe est: enimvero tutelae damnari, hoc non natura probum est, sed more ciuitatis: nec enim natura probum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere; ad quam l. conf. ABR. WIELINGII Lect. iur. ciu. Lib. I. cap. 9.

narum metum praecauendis delictis sufficere, malorumque cruciatibus et lacerationibus omnia effici posse existimant. Sapienter Micio apud TERENTIUM *Adelph. I, 1.*

*Mea sic est ratio, et sic animum induco meum:
Malo coactus qui suum officium facit,
Dum id rescitum iri credit, tantisper cauet,
Si sperat clam fore, rursum ad ingenium redit.
Hoc patrium est, potius consuefacere filium
Sua sponte recte facere, quam alieno metu.*

Quisquis homines (malos scilicet, de bonis enim hic non quaerimus,) nouit, ille haud ignorabit, plerosque sibi admodum placere, si repetendo vetus illud: *Non feci, non cogitavi, falsi testes, fictum crimen*, fallere iudicem eique futurum facere possint. Sin poenam effugere se haud posse praevident, in consilium secum eunt, commodumne, ex facinore quod sibi promittunt, poenae incommodo praeponderetur, an secus: et si hoc sentiunt, libenter poenae sese submitunt, modo voti sui compotes fieri possint, cuius rei memorabile exemplum refert ASC. PEDIANVS in arg. *Milonianae* p. 181. edit. quae L. B. 1644. prod. Milo, ut cognouit vulneratum Clodium, cum sibi periculosius illud etiam viuo eo futurum intelligeret, occiso autem magnum solatium esset habiturus, etiamsi subeunda esset poena, exturbari tabernam iussit. Haec omnia autem longe aliter sese haberent, si homines utilitatem veram ab opinata distinguere discerent, et persuasum sibi haberent, nullum posse malum esse felicem, verissimeque dixisse SALVIANVM de gub. Dei, Lib. I. *Soleant quamvis esse nonnulli, qui turpia sectantes iuxta opinionem suam beati sunt, quia adipiscuntur, quod volunt, re tamen ipsa beati non sunt, quia, quod volunt, nolle debuerunt.* Mirum profecto, homines, utile noxio ut praeferant, interdum vel cogendos

gendos vique adigendos esse. Sed veniamus iam ad alteram disputationis nostrae partem, quae scilicet ad delicta legibus tantum ciuilibus contraria pertinet. Ex his legibus quaedam ita comparatae sunt, ut non perpetuae, sed temporariae tantum necessitatis causa latae fuerint; atque haec non possunt non cessante hac necessitate sua sponte euanescere. Egrege LIVIUS 34, 6. *Ego quemadmodum ex his legibus, quae non in tempus aliquod, sed perpetuae utilitatis causa in aeternum latae sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut vsus coarguit, aut status aliquis reip. inutilem fecit, sic quas temporaria aliqua desiderarunt leges, mortales et temporibus ipsis mutabiles esse video. Quae in pace latae sunt, plerumque bellum abrogat, quae in bello pax: ut in nauis administratione alia in secundam, alia in aduersam tempestatem vsui sunt. Quid autem de illis dicemus legibus, in quibus sancendis Princeps perpetuam omnino utilitatem ante oculos habuit? Potestne, qui eas violauit, hac uti excusatione: Legem, a iudice saepe numero neglectam, aut sublatam, aut vsu saltem contrario abolitam esse putauit. Quidni igitur veniam merear, qui fecerim, quod multis ab aliis impune fieri animaduerti? Intricata sane quaestio atque difficilis! et quae tamen magnum saepe in puniendis reis momentum habere possit. Ut autem, quid mihi ea de re videatur, breuiter dicam et sine ambagibus, ita statuo: Qui contra legem mere ciuilem, a iudice sciente atque vidente diu multumque neglectam, aliquid admittit, is, si legem haud amplius valere existimauit, itaque bona fide errauit, utique non nihil excusandus, certe poena ordinaria haud plectendus videtur. Pertinent autem huc inprimis leges, quibus status ciuilis, *politiam* vulgo vocant, ordinatur, quaeque temporibus, ingenio et moribus ciuium attemperandae, ideoque sua natura multis mutationibus obnoxiae sunt, e. g. leges sumptuariarum, vestiariarum, iusforiarum, foen-*

nebres, mercatoriae, et generatim omnes super eiusmodi rebus latae, de quibus ius naturale nihil praecipit. *Naturaliter* quippe cuiuslibet arbitrio relictum est, qualem facere fumtum, quibus uti vestibus, cuiusmodi ludis otium fallere, quibus conditionibus nummos suos collocare in foenore, quale pretium rebus suis statuere velit. Nolo in praesenti veterem illam repetere quaestionem, legibusne sumptuariis, quo etiam vestiariae pertinent, opus omnino sit in rep. qua quidem in re viri docti valde dissentiunt e). Vtunque autem sit, nemo, opinor, negabit, quidquid super eiusmodi rebus sancitum est, nequaquam praeceptis iuris naturalis, sed mero imperantium deberi arbitrio. Tantum vero abest, vt vitilitatem legum aleam prohibentium modumque vsurarum definientium, in dubium vocare audeam, vt ipse etiam de earum necessitate persuasissimus sim f). Nec me praeterit, quod scribit M. PORCIVS CATO *de re rust. cap. I. Maiores nostri sic habuerunt, et ita legibus posuerunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem existi-*

e) Graüter contra luxum nuper dixit Abbas PLVQVETVS in d. Philosophisch-Politischen Versuch über den Luxus, qui in lingu. vern. ver-
sus prod. Lipsiae 1789.

f) Haud igitur subscribo *Auctori* der Vertheidigung des Wuchers, a. d. Engl. deutsch herausgegeben von I. A. EBERHARD, Halle 1788. Sed nec adstriplari possum CAR. FEAE in *Vindic. et Obs. iur. Romae* 1782. edit. cap. III. vbi omnes vsuras, tanquam iniquas atque iniustas, damnat ac reprobat. Melius auctor libri: *Observations sur les intérêts d'argent prêtés à terme*, par M. CLEMENT DE RIS, inscripti, et Geneuae 1784. editi, Viennae nuper quaestionem: Was ist Wucher, und durch welche Mittel ist denselben ohne Strafgesetze am besten Einhalt zu thun? vna cum praemio ei, qui illam optime soluerit, cessuro, publice propositam fuisse, in litteris publicis legimus; et hoc ipso anno ibidem prodire cel. IOS. DE SONNENFELS Commentat. II. über Wucher, Wuchergesetze, und die Mittel, dem Wucher Einhalt zu thun, Ceterum contra leges foenebres, itemque lusorias, disputat CAIETAN. FILLANGIERIVS in *Syst. legislat. P. IV. p. 701. sq. edit. germ.*

existimarint foeneratorem, quam furem, hinc licet existimari.

Ad pretium rerum vendendarum quod attinet, omnes facile concedent, hoc itidem natura liberum esse, iusque naturale de emtione venditione ob laesionem vel maximam rescindenda (modo fraus absit et dolus) nihil praecipere. Quisque optimus rerum suarum est arbiter, nemoque ipso melius aestimare potest, quanti emere aut vendere expediat. Id ipsum, ni fallor, etiam agnouit POMPONIVS apud VLPPIANVM in l. 16. §. 4. D. de minor. In pretio emtionis et venditionis naturaliter licet contrahentibus se circumuenire, i. e. quod pluris sit, minoris emere, et quod minoris sit, pluris vendere, itemque PAVLVS in l. 22. §. 3. D. loc. cond. *Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est, quod pluris sit, minoris emere, quod minoris sit, pluris vendere, et inuicem se circumscribere: ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est.*

Ita vero nec venditionem frugum, vt dicunt, in herbis, nec coemtionem annonae aut aliarum mercium, eo animo, vt pluris vendantur, sine dolo malo factam, iure naturali illicitam esse existimo, qua de re nemo, spero, dubitabit, qui IVSTI MOESERI *Meditat.* (Patriot. Phantaf.) II, 22. legerit.

Fac igitur, offendisse aliquem contra legem mere ciuilem, diu neglectam, eundemque, cum hanc legem aut plane ignoraret, aut vsu contrario dudum oblitteratam g) existimaret,

C 2

stimaret,

- g) Consuetudinem tollere etiam legem priorem, ex §. II. I. de I. N. G. et C. nec non l. 32 §. 1. D. de Leg. notum, nec iure ciuili, quot annis et actibus ad consuetudinem introducendam opus sit, decum est, sed prudentis iudicis arbitrio relinquitur. Vid. I. O. WESTENBERG. *Pandect. I, 3. 46.*

stimaret, bona fide peccasse, iustumne erit et aequum, novum in eo severitatis exemplum edere? Vix putaverim, nisi lex antea denuo publice fuerit proposita, aut cohortationes ad obsequium ei praestandum praecefferint. Equis a civibus, conditionis praesertim inferioris, facile expectet, ut in tanta hac legum copia omnium habeant notitiam, maxime si in civitate, cuius nunc membra sunt, non fuerint nati, sed aliunde aduenerint. Haud quidem me latet, vnius aut aliquot iudicum negligentia incuriae abrogari legem haud posse. Hoc tamen remanet, illi, qui legem haud servat mere civilem, quam aut plane ignorat, aut, postquam diu observata et in usum deducta haud fuit, abrogatam existimat, dolum imputari, ideoque poena saltem ordinaria plecti eum haud posse. Qui aliter statuit, is arbitrio iudicis fenestram aperit, civiumque fortunam aleae exponit. Cum, ut CAESAR *de B. G. III, 10.* ait, omnes homines natura libertati studeant, veniaene nonnihil meretur is, qui legem civilem ignorans, aut bona fide abolitam existimans, in re, lege naturali haud prohibita, libertate, quam sola conditio humana ipsi indulget, usus est?

Ceterum in superioribus haud frustra haecce posui verba: *a iudice sciente atque vidente*, propterea quod, quae clam atque furtim perpetrantur, delicta, sicque iudicem facile fugiunt, nequaquam huc pertinent. Semper enim hic supponimus, iudicem legem aliquam neglexisse, quod, si admissum ipsi fuit ignotum, dici nullo modo potest.

Atque ex his de exemplis supra propositis facile poterit iudicari. Sane, qui aut furtum committit, aut leges castitatis servandae causa sancitas migrat, cum eiusmodi delicta plerumque clam perpetrentur, consuetudinis excusatione frustra vtetur. An autem in eum, qui legibus, contra quas quoti-

quotidie fere, et quidem impune, peccari videas, haud obtemperavit, his ipsis ex legibus, antea haud repetitis, animaduerti iure possit, aliis, me oculatioribus, iudicandum relinquo, iamque verbis c. G. RICCI in *Spicileg. ad Engauui Elem. iur. germ. pag. 14.* finio: *Hi mores, vrentium consuetudine alicubi recepti, si a via iuris civilis discedunt, id habent commodi, vt in poenis arbitrariis constituendis aliquando magis fere illis parcatur, qui non sine exemplo, sed ex consuetudine multorum peccarunt, si ex negligentia iudicis, qui delicti poenam aliquoties non exegit, iudicari possit, reos ignorantia aut spe erronea impunitatis deceptos deliquisse. Is enim, qui reliquorum imitatione vel consuetudine seductus ad delinquendum, non dolo tam insigni peccauit, atque adeo mitiori poenae aliquando locus esse potest h).*

- h) Idem vna cum GROTIUS de I. B. et P. II, 20. 35. sentit PUFENDORF in I. N. et G. VIII, 3. 23. *Accurate, inquiens, monet Grotius, in iudiciis consuetudinem peccati facere ad minuendum delictum; quippe cum iudiciis considerandum sit, quantum culpae sit in singulis, quae sine dubio minor est, ubi quis velut torrente similia peccantium fuit abreptus, rel. Atque hinc sapienter IUSTINIANVS in praef. Non. 161. Non tantum decenter leges ferre summo bono est, sed etiam sancta accurate custodire, et ad effectum deducere, transgressoresque competentibus poenis subicere. Quae enim legum erit utilitas, si in litteris duntaxat consistant, non etiam per ipsa facta atque opera subditis utilitatem de se praebant? Bene P. SYRVS:*

*Aegre reprehendas, quod finis consuescere,
Inuitat culpam, qui peccatum praeterit,*

nee non AMBROSIVS: *Nonne, cum vni indulget indigno, ad prolapsonis contagium prouocat vniuersos? Facilitas quippe veniae incitium tribuit delinquendi. Ceterum scripsit nuper Ccl. I. C. ERXLEBEN Progr. h. tit. Potestas criminalis circa frequentiam delictorum in disceptationem vocata, Marburgi 1789. quod tamen ad manus meas haud peruenit.*

CAPVT III.

De proxenetis nonnulla.

Vetus verumque dictum est: *Qui sibi ipse haud sapit, nequidquam sapere videtur.* Nec minus sana docet ratio, eum, qui sua ipse negligenter curat negotia, frustra sperare, fore, vt eadem diligentius curent alii. Haec qui paulo accuratius mente secum agitauerit, aequius, spero, iudicabit de iustitia legum quarundam, quae imperitis videntur iniquissimae, nec trita offendetur ICtorum regula: Damnum, quod quis sua culpa sentit, haud sentire videtur. Exemplum sequens praebebit species.

Titius, egens pecunia, mutuum sumere necesse habet, cumque id sine pignore inuenire haud posset, chirographum publicum mille imperialium summam continens, in manus dat Caiæ, additis precibus, vt eo oppignorato certam sibi pecuniae summam conficiat. Caiæ cum hanc ipsam aequis conditionibus haud inueniret, chirographum, iisdem additis precibus, tradit Sempronio. Hic aliquem Iudaeorum ex gente adit, ab eoque, pignori opposito chirographo, mutuum accipit pecuniam, acceptam Caiæ, Caiæ autem Titio reddit. In sinu gaudere iam Titius, nihilque laborare, aut sciscitari, quis demum sit creditor suumque in manibus habeat chirographum. Praeterlapsis aliquot annis, adita Caiæ, vt dissoluto mutuo suum sibi pignus reddatur, postulat. Caiæ itidem, quis verus sit creditor, nesciens, a Sempronio pignoris redditionem petit, tempusque ducendo Titium, sua interposita fide, iubet esse securum. Hic autem

tem

tem cum acrius instaret, Caiaque a Sempronio, vt, penes quem pignus sit, sibi patefaciat, flagitaret, tandem resciscit chirographum suum in manibus esse Iudaei cuiusdam, qui saepius adpellatus diem ex die duxerat, tandemque conuulsatis rebus suis fuga salutem petierat. Contremiscere ad hunc nuncium Titius, diuque, quomodo consulat rebus suis, deliberare. Denique, consulto aliquo iurisperito, contra Caiam ad pignus reddendum actionem mouere constituit. Sed ecce! re in litem deducta, tandem absoluitur Caia, Titiusque iacturam facit chirographi sui. Ecquis iam vociferari, iusque iniustum omnibus modis accusare? Titius puta, quippe qui persuaderi sibi non patiebatur, haud iniuria causa se cecidisse, damnumque hoc sua ipsius culpa ortum esse. Cardo rei in eo vertitur, proxeneta, cuius partes Caia isto in negotio sustinuerat, de dolo tantum, an de culpa quoque, iis, quibus adfuit, teneatur? Et diserte in *l. 2. D. de proxenet.* ait *VLPIANVS: Si proxeneta interuenierit faciendi nominis a), vt multi solent, videamus, an possit quasi mandator teneri? et non puto teneri: quia hic monstrat magis nomen, quam mandat, tamen si laudet nomen. Idem dico, etsi aliquid pobilantropi nomine acceperit; nec ex locato conducto erit actio. Plane si dolo et calliditate creditorem circumuenerit, de dolo actione tenebitur.* Quodsi igitur proxeneta nihil, nisi dolum praestet et calliditatem, qui quaeso in proposita specie de Caia queri poterat Titius, quippe qui ipse negotium suum admodum egerat negligenter, planeque incuriosus ex Caia, quis demum mutuum dederit pecuniam pignusque in manibus habeat, quaerere neglexerat. Scire praeterea illum oportebat, mulieribus securitatem promittendo

a) Deest hic, vt saepe alibi, verbum *causa s. gratia*, quod in scriptis veterum Ictorum haud raro subaudiendum est. *ViJ. C. H. ECKARDI heru. iur. 1, 3 §. 99.*

rendo pro aliis intercedentibus paratum esse Scii Velleiani auxilium, frustra que Caiam, rem Titii apud creditorem salvam fore, adpromisisse. Ceteram, quicquid fortasse restat dubii, illud omne cum puluisculo sublatum, spero, erit rationibus, sententiae, qua Caia absoluebatur, subiectis. En verba ipsa:

Würde Beklagte vermittelt Eides erhalten, und daß sie, als ihr der geklagte Steuerschein eingehändigt worden, wasmaassen sie das verlangte Darlehn nicht aus ihren eignen Mitteln hergeben, sondern, um solches zu erlangen, bemeldten Schein anderwärts verpfänden werde, Kläger bekant gemacht habe, schwören, so hat letzterer dasjenige, so ihm zu erweisen auferleget, und er sich angemaasset, wie recht nicht erwiesen, derowegen Beklagte von der angestellten Klage zu entbinden und loszuzahlen; die beiderseits aufgewannnten Unkosten aber sind gegen einander aufzuheben.

Obwohl Beklagte, den geklagten Steuerschein empfangen zu haben, nicht ableugnen können, sowohl inhalts der Zeugen-Aussage ad art. — vor denselben zu stehen versprochen, und als Kläger selbigen zurück verlangt, mit der Sprache nicht sogleich herausgegangen, sondern jenen immer unter dem Anführen, daß sie gut davor sei, zur Gedult verwiesen, nicht weniger, daß Kläger hierbei nur auf Beklagte gesehen, und lediglich ihr mehrerwehnten Schein anvertrauet habe, fol. — behauptet werden wollen, endlich auch Beklagte, daß derjenige Jude, bei welchem der Schein eigentlich versetzt worden, die Flucht ergriffen habe, fol. — selbst anführt, und daß bei diesen Umständen selbige vielmehr gebetener maassen zu verdammen, als nach vorgehenden Reinigungseide von der Klage zu entbinden sei, es sich ansehen lassen möchte;

Dennoch

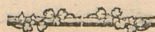
Dennoch aber und dieweil testes reprob. ad Art. — einstimmig versichern, das Beklagte, wasmaassen ein anderer das Geld hergebe, gefagt, hiermit auch die Zeugen-Aussage fol — übereinköm̄t, daraus aber von selbst folget, das Beklagte bei dem von Klägern gefuchten Darlehn blofs als Proxenet gehandelt, und jener darein, das sie den streitigen Schein anderwärts versetzen möge, gewilliget, demnachst testis reprob. I. ad Art. — das er selbigen erhalten und 300 Rthl. darauf erborgt habe; unbewunden eingeräumt, dahingegen Kläger, das Beklagte bei diesem Handel betrüglicherweise verfahren habe, keinesweges dargethan, gleichwohl ein Proxenet oder Makler, daferne er nur nicht betrüglich handelt, den durch ihn vollzogenen Handel zu gewähren, oder davor zu stehen keineswegs verbunden ist,

l. 2. D. de proxenet.

daneben das von Beklagter beschehene Versprechen, vor dem Schein zu stehen, auf eine Bürgschaft hinausläuft, und eine Intercessio, dergleichen Beklagte aufsergerichtlich und ohne Vormund rechtsbeständigerweise nicht unternehmen können, zum Grunde, mithin Kläger, das er bei der Sache nicht vorsichtiger zu Werke gegangen, sich selbst beizumessen hat, nicht zu geschweigen, das letzterer inhalts der Zeugen-Aussage — den Schein von dem Juden, bei welchen er versetzt, mit 300 Rthl. einzulösen, sich bereits erklärt, auch letztern Gestundung gegeben, folglich, wenn selbiger endlich unsichtbar worden, solches Beklagter keinesweges beigemessen werden mag, und wenn schon diese, wo eigentlich der Schein versetzt, nicht sogleich bekant gemacht, dennoch solches seitens ihrer eine Verbindlichkeit, den Schein nunmehr herbeizufchaffen, nicht bewürkt, immaassen es Klägern freigestanden, wider Beklagte deshalb,

D

das

dafs sie ihm den Pfandinhaber bekant machen solle, in Zeiten zu klagen, wozu noch kömt, dafs Beklagte anfangs, wo der Schein vesetzt, selbst nicht gewuft, sondern inhalts — N. ihr solches erst ein Jahr nach beschehener Verpfändung gesagt, bei diesen Umständen also Beklagte so viel, dafs sie zu dem ihr zuerkannten Eide, um dadurch dasjenige, was am Beweise ihres Anführens annoch ermangelt, vollends zu ergänzen, zuzulassen, und solchenfalls von der erhobenen Klage loszuzählön, allerdings vor sich hat, rel.

Non finiam hoc caput, nisi antea de proxenetis, quorum de honorariis singularis in D. est titulus, (*Lib. L. Tit. 14.*) pauca adiecerim. Sunt scilicet proxenetæ homines, qui in emtionibus, venditionibus, commerciis, contractibus conciliandis, ministerium suum et operam interponunt. Haud admodum honorifice de iis iudicasse videtur *VLPIANVS* in *l. 3. D. h. t. De proxenetico*, inquit, quod et sordidum, solent praesides cognoscere, sic tamen, ut et in his modus esse debeat et quantitatis, et negotii, in quo operula ista defuncti sunt, et ministerium quale quale accommodauerunt. Facilius, quod Graeci ἐγουνετομόν appellant, peti apud eos poterit, si quis forte conditionis, vel amicitiae, vel affessoriae, vel cuius aliterius huiusmodi proxeneta fuit. Sunt enim huiusmodi hominum, ut tam in magna ciuitate, officinae. Est enim proxenetarum modus, qui emtionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis viles non adeo improbabiliter se exhibent. Nae verba quod et sordidum — operula ista — ministerium quale quale — huiusmodi hominum officinae — non adeo improbabiliter morè, fatis, ni fallor, docent, vile quodammodo *VLPIANO* visum esse proxenetarum ministerium. Idem sensisse videtur *SENECA* *Ep. 119.* Opus erit tamen tibi creditore: ut negotiari possis, aes alienum facias oportet: sed no
lo

lo per intercessorem mutueris, nolo proxenetæ b) nomen tuum iactent. Felicem profecto! qui mutuam sumere haud cogitur pecuniam, aut, si quando in hanc necessitatem incidit, proxenatarum saltem ministerio eam in rem haud indiget. Sane, qui non modo amicis, qui sua sponte credere velint, sed fide etiam ipse apud alios destituitur, facile in laqueos hominum lucrum captantium, aliorumque crumenis infidantium incidit.

Ecquid autem sibi volunt verba *all. l. 3. Si quis forte conditionis, vel — assessuræ — proxeneta fuit?* Quisquis sermonis veterum Ictorum vel parum gnarus est, illi statim succurret, conditionem saepius poni pro conditione nubendi, vt Praeses iam alibi (*Aduersar. Libr. III. c. 3.*) monuit. Legi hanc in rem etiam meretur I. C. STIGLITII *diss. de necessitate patris conditionem filiabus quaerendi, Halae 1757.* Est igitur *proxeneta conditionis* idem ac conciliator coniugii s. matrimonii, quem vulgo einen Eheprocurator vocare solent.

Ad verba *assessuræ proxeneta* quod attinet, notum est, iudices, in litibus a praetore datos, plerumque aduocasse aliquid Ictos, quorum consilio ea in re vterentur c). Ita e. g. in causa P. QVINCTII, qui TVLLIVM habuit defensorem, a praetore iudex datus fuerat C. AQUILIVS GALLVS Ictus. Is autem tres in consilium adhibuit iurisperitos, P. QVINTILIVM puta, M. MARCELLVM et L. LVCILIVM, ceu docet IAC. FACCIOLATVS in *Exercitat. in Cic. Or. II. pro P. Quinctio et S. Roscio Amer.* statim a princ. Quapropter

D 2 assessu-

b) Eodem verbo vtitur etiam MARTIALIS X, 3. *Varinorum proxeneta fractorum.*

c) Conf. I. F. T. ROLLII *diss. de assessoribus magistratum Romanorum. Lips. 1787.*

assessurae proxeneta, ni fallor, est is, qui alicui in aduocandis assessoribus operam suam aut ministerium accommodauit. Ceterum proxenetæ iure hoc vtuntur singulari, quod præstita pro opera proxeneticum, licet nihil certi promissum fuerit, actione extraordinaria petere possint *l. 3. D. h. t. l. 7. D. et l. 1. C. mand. De Sensalibus*, quos Galli *courtiers* vocant, nos autem Makler dicere solemus, erudita I. G. SILBERRADII exstat diss. in BESEKII *Thef. iur. camb. no. 65.*

CAPVT IV.

Femina, mutuum eo animo sumens, vt alii credere possit, an SCto Velleian. tuta sit?

SCto Velleiano, inquit PAVLVVS in *l. 1. D. ad SCtum Velleian.* plenissime comprehensum est, ne pro vilo feminae intercederent. Pertinent eo non modo fideiussiones, sed etiam mutui dationes pro aliis, quibus intercesserint feminae, vt ipsa SCti verba in *l. 2. D. h. t.* reliqua ostendunt. Quid autem mutui dationibus hic quaeso intelligitur? Scilicet intercedendo mulier obligationem alienam, eamque vel veterem vel nouam, in se suscipit. Illud fit fideiubendo, constituendo, nouando; hoc, ream ab initio pro aliis se constituendo, e. g. si cum alio contracturus mulieris fidem elegerit et ipsi pecuniam, quam alteri traditura sit, dederit. Atque sic mutui dationibus, quibus feminae intercedunt, nihil aliud significatur, quam mutuum ita contractum, vt pecunia mutuo data non ad feminam, sed ad alium perueniat.

His

His praemissis facile erit, sequente de specie iudicium ferre. Caia, filio pecunia egenti vt opituletur, mutuam sumit pecuniam, posteaque creditori suum repetenti exceptionem SCti Velleiani opponit. Quaeritur, locum hac in specie ista habeat exceptio, an mulier mutuum restituere creditori teneatur? Equidem haud dubito, distinguendum esse, vtrum creditor sciuerit, Caiam filio credituram esse, an hoc ipsum ignorauerit. Illo casu exceptio SCti Vellei. locum inuenit, hoc contra nequaquam. En verba PAVLI in l. 11. et 12. D. ad SCtum Vellei. *Si mulier tanquam in usus suos pecuniam acceperit, alii creditura, non est locus SCto; alioquin nemo cum feminis contrahet, quia ignorari potest, quid acturae sint. Immo tunc locus est SCto, cum scit creditor, eam intercedere; in eamque sententiam aliquot abhinc annis respondit Ill. Ordo ICTor. Lips. his verbis:*

Dieweil Kläger fol. — nicht nur, daß A. das erborgte Kapital ihrem Sohne B. zugestellet habe, und dieser die Zinsen davon bezahlen müssen, selbst angeführet, sondern auch, daß ihm bei Aufnahme des Kapitals, wasmaassen B. selbiges zu Bezahlung einer gewissen Schuld anwenden wolle, gesagt worden sei, eingestanden, eben dieses auch durch die Zeugen-Aussage fol. — bestätigt wird, bei diesen Umständen also Klägern nach Vorschrift

l. 12. D. ad SCtum Velleian.

die Ausflucht des Velleianischen Rathschlusses allerdings entgegen stehet, wozu noch kömmt, daß selbst der fol. — befindliche Schuldschein in den Worten *ich Endesunterscriebener*, daß nicht A. sondern deren Sohn B. der wahre Schuldner gewesen sei, zu erkennen giebt, dieser auch bereits fol. — in die Zahlung des geforderten Kapitals

samt Zinsen und Unkosten rechtskräftig vertheilet worden; So hat Klägers Suchen nicht statt, etc.

Quid autem sic faciemus *l. 13. C. ad SCtum Vellei.* vbi contrarium dici aperte videtur. Ita enim *IMPP. Si foenebris pecunia iuxta fidem veri a creditore tibi data est, siue tota quantitas foenoris, siue pars eius in vsum mariti processisse proponatur, decreto patrum non adiuaris, licet creditor causam contractus non ignorauerit.* PETR. DE GREVE in *Exerc. ad Pandect. loca difficilior.* p. 317. ait: *Si mulier ab initio tanquam in vsum suos pecuniam acceperit, alii creditura, non iuuatur exceptione SCti, si creditor ignorauerit, eam intercedere. At si sciat creditor, eam intercedere, SCtum locum habet. Quae autem sua sponte pecuniam mutuam sumit in vsum mariti, intercedere non videtur, adeoque SCtum non nocebit creditori etiam scienti.* C. L. CRELL in *diff. de mutuo feminae aliis crediturae dato,* p. 29. opinatur, vsum hic intelligi innoxium, quo fors ipsa conseruetur, e. g. si vxor praedium comparet vel suppellectilem, cuius vsum deinde ad maritum perueniat, vel ipsam pecuniam administrandam ei committat. Mihi quidem neuter rem satis dilucide expediuisse videtur.

Aiunt *IMPP. Si foenebris pecunia iuxta fidem veri a creditore tibi data est.* Quaeris fortasse, quid hic *fides veri* significet. Eadem dicendi forma occurrit in *l. 5. C. de iniur.* *Si non conuicii consilio te aliquid iniuriosum dixisse probare poteris, fides veri a calumnia te defendit,* et nihil aliud notat, quam quod dicimus *ex vero,* s. vt in *l. 17. C. ad SCtum Vellei.* legitur, *veritatis substantiam.* Pergunt *Impp. Siue tota quantitas foenoris, siue pars eius in vsum mariti processisse proponatur.* Verbum *processisse* me admonet, vt hic mutui ab vxore ad mariti *processum* sumti mentionem faciam. Potest scilicet

VXOR

vxor marito donare ad processum, i. e. honoris s. dignitatis adipiscendae gratia. Quod, inquit ICI in l. 40-42. D. de don. int. vir. et vx. adipiscendae dignitatis gratia ab uxore in maritum collatum est, eatenus ratum, quatenus dignitati sup-
plendae opus est. — Nam et Imp. Antoninus constituit, vt ad processum a) viri vxor ei donare possit. — Nuper ex indulgentia Principis Antonini recepta est alia causa donationis, quam dicimus honoris causa; vt ecce, si vxor viro laticlauri petendi gratia donet, vel vt equestris ordinis fiat, vel ludorum gratia. Fac igitur, vxorem eum in finem, vt maritus dignitatem aliquam adipiscatur, aut militiam b) emat, mutuam sumere pecuniam, eamque marito donare; aut fac, vxorem titulo-
rum appetentia (TITVLOMANIAM nonnulli vocant) laborantem, vt maritus sibi (dulcique animae dimidio suae) titulum aliquem comparet, pecuniam mutuo sumtam expendere. Vteturne postea contra creditorem SCI Velleiani exceptione? Nequaquam. Decreto, inquit IMP. patrum non adiuuaris, licet creditor causam contractus non ignorauerit.

Summa igitur d. l. 13. huc redit: Vxor, quae non fideiubendi aut intercedendi animo, non rogatu mariti aut creditoris, sed sponte et proprio nomine mutuum sumit, et si pecuniam in vsu mariti expendit, creditorque hoc scit, SCTo Velleiano haud adiuuatur c). Idem, ni fallor, ait ANTONI-

NVS

- a) Quilibet sua sponte facile intelligit, quod processus hic positum esse pro progressu, quo significato aliis etiam locis occurrit. Vid. C. A. DVKERRI Opusc. de latinitat. vet. ICTor. p. 433.
- b) De militis Rom. vid. IOS. AVERANI Interpr. iur. II, 17. Plures scriptores laudavit Praefes in Elem. iur. feud. §. 3.
- c) Similiter ANT. SCHVLTING. in Thes. controu. Dec. 56. §. 7. Si mulier sua sponte suoque nomine pecuniam acceperit mutuam, illamque in vsu mariti expendit, pura, aliquid emerit, familiam illius aluerit, aedificia refecerit, siue id fecerit donandi gratia, siue etiam negotiorum ipsius

NVS Imp. in l. r. C. h. t. *Mulieribus, quae alienam obligationem suscipiunt, vel in se transferunt, si id contrahentes non ignorent, Scto subuenitur. Sed si pro aliis, cum obligatae non essent, pecuniam exsoluerint, intercessione cessante repetitio nulla est. Quae cum ita sint, nihil sane causae est, quare d. l. 13. cum aliis legibus committamus, eamue a ratione iuris recedere statuamus.*

CAPVT V.

*De damno in re conducta a conductoris inimicis dato
a conductore haud simpliciter reparando.*

Lapidatis nuper alicubi fenestris diaetae, quae ab inquilino quodam inhabitabatur, lis orta est inter dominum aedium et inquilinum super quaestione, quis fenestras ab hominibus petulantibus dicam an ferocibus, iisque ignotis, quassatas restituere teneatur. Inquilinus dicebat, castum, vt vel dupondii sciant, sentire dominum, neque ita posse dubitari, quin is ipse ad fenestras diaetae, alteri certa pro mercede locatae, restituendas obstrictus sit: si cessaret, se non modo mercedem haud soluturum, sed diaetam etiam, vtpote sibi inutilem, relicturum, damnique, inde orti, reparandi causa actionem contra dominum aedium instituturum esse. Hic contra reponebat, quidquid factum sit, nihil ad se pertinere: damnum

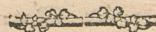
ipsum gerendorum animo, nulla hic intercessio pro viro, quippe qui nulli alii hic debet, adeoque, licet sciuerit creditor, mulierem tali proposito pecuniam accipere, nihil hoc ipsi nocet. Conf. etiam LEYSER Spec. 169. med. 3.

damnum datum sine controuersia ab inquilino reparandum esse, quippe cuius culpa praecesserit, quod vel inde pateat, quod non nisi fenestras eius diaetae, quam inquilinus inhabitaret, integris reliquis omnibus, quassatae fuerint. In aprico esse, inquilini inimicos ideo lapidibus illum onerasse, vt vindictam ab eo sumerent iniuriasque sibi illatas vlciscerentur. Atqui damnum dedisse videri etiam eum, qui occasionem damno dederit. En! noui generis litem, qualis mihi quidem antea haud obuenerat. Potest autem eadem quaestio aliis etiam in speciebus huic sublimilibus incidere. Finge enim, aedibus alicui locatis huius ab inimicis ignem subiectum, aut arbores in fundo locato succisas esse. Quis quaeso, haud apparentibus iis, qui eiusmodi facinus in se admiserunt, ad aedes reparandas arboresque restituendas obstrictus est?

Posteaquam frustra consului eos, qui species in foro venientes referunt, quibusque vt ducibus homines pragmatici solent, incidi tandem in ANT. SCHVLTINGII *Treses controuers.* librum paruum, sed multis definitionum, decisionum, consultationum ac responsorum collectionibus facile superiorem, ibique p. 354. scriptum inueni: *Si ob odium vel inimicitias cum conductore damnum aliquis in re conducta dederit, absque alia conductoris culpa, non aliter conductor tenebitur, quam si odio vel inimicitias illis causam dederit.* Cedo, inquis, rationem, ne hoc ipsum tanquam de tripode dictum esse videatur. En l. 25. §. 4. D. loc. cond. vbi ita CAIVS: *Culpa ipsius (conductoris) et illud adnumeratur, si propter inimicitias eius vicinus arbores exciderit.* Ambigua hic quodammodo videntur verba *inimicitias eius*, quae tam de inimicitias, quas conductor, quam de iis, quas alius contra ipsum exercet, intelligi possunt. De priore significato, vt pote vulgari, nemo opinor dubitabit. Sed posterior quo-

E

que

que exemplis confimilibus facile potest defendi. Ita *conuicia nostra, iniuriae nostrae* veteres apud scriptores passim poni videas pro conuiciis, quae in nos iacta sunt, iniuriisque, quae nobis inferuntur. Legi hanc in rem possunt ARNTZENIVS ad *Plin. Paneg. c. 36.* VONCKIUS *Leët. latin. pag. 49.* et HEVMANN ad *Cic. Or. select. p. 296.* Sed quidni tibi sufficiat *l. 206. D. de R. I. Iure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletiolem; vbi sane alterius iniuria non est, quam alter infert, sed potius, quae ipsi inferitur ab aliis.* Enimuero in *all. l. 25. D. loc. cond. inimicitiae eius absque dubio sunt eae, quas conductor erga alios exercet.* Quo enim iure inimicitiae ab aliis contra conductorem exercitae simpliciter ipsius culpa adnumerari possent? Sed ais fortasse, haud facile alios nobis inimicos esse, nisi odium eorum iramque ipsi prouocauerimus. Ast falleris profecto, o bone! si rationes ita subduxeris. Notissimum enim est innumerisque constat exemplis, eos plerumque aliis esse inimicissimos, qui ipsi, nulla prouocati iniuria, primi alios laeserunt. Si mihi non credis, credes fortasse TACITO *Ann. I, 33. Odi causae acriores, quia iniquae;* eodemque tendit vulgare illud Itatorum prouerbum: *Cbi offende, non perdona mai.* Te vero felicem, si id ipsum omni vitae tuae tempore haud expertus es!

Praeter *d. l. 25. SCHVLTINGIVS* huc etiam trahit *l. 66. D. sol. matr. vbi IAVOLENVS: In his rebus, quas praeter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum malum et culpam eum praestare oportere, Seruius ait. Ea sententia Publici Mutii est: nam is in Licinnia, Gracchi vxore, statuit, quod res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus erat *)*, perissent, quia Gracchi

*) C. GRACCHI seditionem suppliciumque refert quidem NIC. KLOECKHOF in *bist. iur. de bonis damnatorum (L. B. 1749.) p. 62. de l. 66. D. sol. matr. autem nihil adiecit.*

ubi culpa ea seditio facta esset, Licinniae praestari oportere. Erunt autem fortasse, qui *b. l.* ad speciem, de qua in praesenti quaerimus, haud omnino quadrare existiment. Agitur enim ibi de damno culpa mariti in rebus dotalibus, quarum ipse constante matrimonio dominus est, dato, ab eoque praestando, hic autem de damno in re conducta a tertio, haud sine conductoris culpa, dato; quae sane species nonnihil inter se differunt. Si quis tamen argumento etiam *d. l. 66.* hanc in rem uti velit, me certe non habebit reluctantem. Ceterum, ut obiter hoc moneam, turbat interpretes, quod *IAVOLENVS* ea in lege ait, res dotalis (earumque aestimationem) *LICINNIAE* praestandas esse, cum tamen *PLVTARCHVS* in *Graccho* p. 842. referat, ipsius etiam *LICINNIAE* dotem publicatam fuisse. Quapropter ad submouendam hance difficultatem viri docti varia comminiscuntur, quorum sententias legere est in *GEO. D'ARNAVD Vitis Scacoular.* ab *H. L. ARNTZENIO V. C. Trai. ad Rb. 1767.* in lucem edit. p. 54. Mihi autem *PLVTARCHVS* a *IAVOLENO* plane haud dissidere videtur. Hic ait, res *LICINNIAE* dotalis in seditione periisse, earumque aestimationem ipsi praestandam esse. Hoc autem non impedit, quominus postea integra ipsius *LICINNIAE* dos, aut quod inde reliquum erat, seu iniuria, seu fortasse propterea, quod *LICINNIA* maritum, maiestatis reum, luxerat, publicari potuerit. Atque hoc postremum placuit *CORN. V. BYNKERSHOEK Obs. III, 22.* cuius sententiae plerique adstipulantur. Ego quidem, cum publicatio iniuria etiam fieri potuerit, pro certo hic aliquid affirmare non ausim.

Sed, ut ad speciem initio propositam redeamus, facit huc etiam *l. 41. D. loc. cond.* ubi *VLPIANVS*: *Sed de damno ab alio dato agi cum eo non posse, Iulianus ait: qua enim custodia*

consequi potuit, ne damnum iniuria ab alio dari possit? Sed Marcellus interdum esse posse ait: siue custodiri potuit, ne damnum daretur, siue ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est. Idcirco conductor ad fenestras restituendas non aliter teneri mihi videtur, quam si sua ipse culpa aliorum inimicitias sibi contraxerit, iisue occasionem dederit; neque dubito, quin, domino aedium contra conductorem ad fenestras restituendas actionem mouente, ita iudicandum sit:

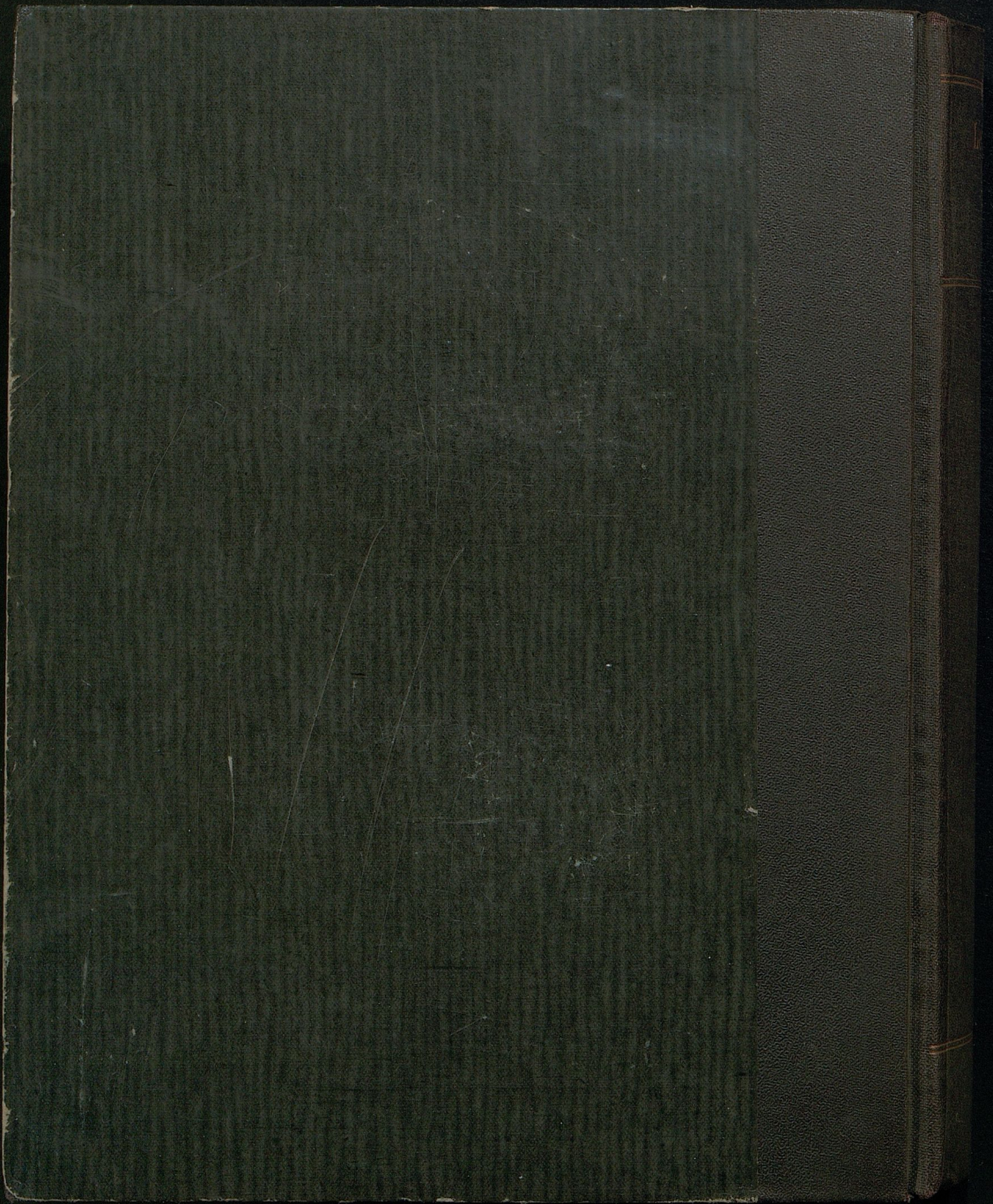
Dafs Klägers Suchen nicht stat hat, er könnte und wollte denn, dafs der fol. — angegebene Schade durch Beklagten Schuld veranlasset worden sei, in Sachf. Frist, Beklagten den Gegenbeweis, beiden Theilen die Gewissensrührung und andere rechtl. Nothdurft vorbehältlich, wie Recht erweisen, dessen genösse er billig; Ferner darauf zu gesehen, was Recht ist.

ULB Halle 3
007 697 104

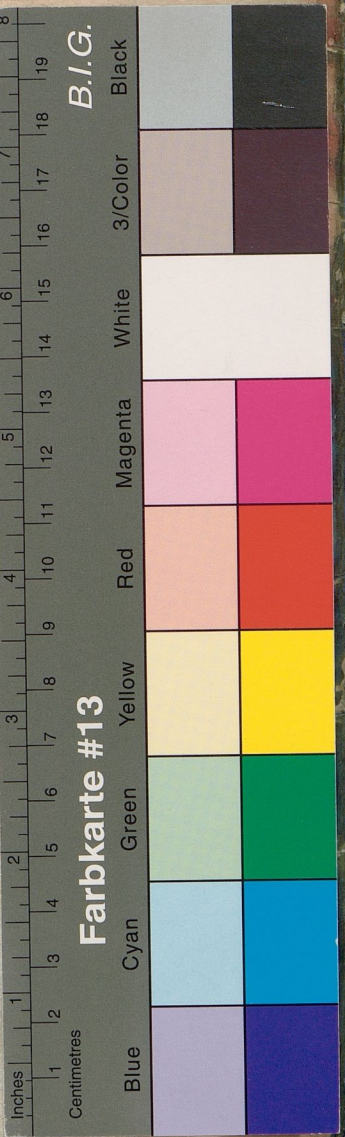

V D
18

ct
ffe
is
e, l
tu
do
tio

4904, 9910

No: 1176 a
1790, 14

SELECTA

E IVRE VARIO

CAPITA

ILLVSTRIS IVRISCONSVLTORVM ORDINIS

AVCTORITATE

PRAESIDE

IOSIA LVDOVICO ERNESTO

P. VTTMANNO

PRO OBTINENDIS

SVMMS IN VTROQVE IVRE HONORIBVS

A. D. XXI. OCTOBR. MDCCXC

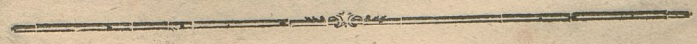
H. L. Q. C

PVBLCO ERVDITORVM EXAMINI SVBMISSA

A

IVSTO CHRISTIANO GVNTZIO

ADVOCATO DRESDENSI

LIPSIAE

EX OFFICINA JACOBABERIA

